

Спадзяемся, што слоўнік будзе карысным не толькі для студэнтаў МДЛУ, але для ўсіх, хто мае дачыненне да перакладу з англійскай мовы на беларускую.

ЛІТАРАТУРА

1. Таболіч, А. У. Лінгвістычныя асновы перадачы англамоўных геаграфічных назваў у беларускай мове / А. У. Таболіч // *Vocabulum et vocabularium*: Сб. науч. тр. по лексикографии. – Гродно, 1998. – С. 37–39.
2. Вікторка, Л. В. Лінгвістычныя асновы перадачы англійскіх уласных асабовых імёнаў на беларускую мову / Л. В. Вікторка // *Прэпрынты МДЛУ*, № 137. – Мінск : МДЛУ, 2003. – 38 с.
3. Вікторка, Л. В. Сацыякультурная прастора англійскага і беларускага асабовага імя ў супастаўляльным аспекце / Л. В. Вікторка // *Дни науки МГЛУ: Материалы ежегод. науч. конф. преподавателей и аспирантов ун-та, Минск, 25–26 апр. 2012 г. / МГЛУ; редкол.: Н. П. Баранова [и др.]*. – Минск, 2012. – Ч. 4. – С. 254–258.
4. Суперанская, А. В. Теоретические основы практической транскрипции / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1978. – 255 с.
5. Падлужны, А. І. Фаналагічная сістэма беларускай літаратурнай мовы / А. І. Падлужны. – Мінск : Навука і тэхніка, 1969. – 142 с.
6. Сцяцко, П. У. Культура мовы / П. У. Сцяцко. – Мінск : Тэхналогія, 2002. – 444 с.
7. Падлужны, А. І. Нарыс акустычнай фанетыкі беларускай мовы / А. І. Падлужны. – Мінск : Навука і тэхніка, 1977. – 166 с.

В. М. Гапеева (Мінск)

ВАЛІТЫЎНАСЦЬ: НА МЯЖЫ ІРЭАЛЬНАСЦІ І РЭАЛЬНАСЦІ

Рэальнасць часта мысліцца як нешта ўсеабдымнае і аблігаторнае. Аднак сітуацый, якія апісваюць гінатэтычнае, патэнцыйнае і ўмоўнае, значна больш. Усе гэтыя падзеі належаць зоне, што знаходзіцца на іншым полюсе рэальнасці, і аб'яднаны тэрмінам *ірэальнасць*.

Магчымы свет – гэта ідэалізаваная тэарэтычная існасць, якая ўтрымлівае рэлевантныя семантычныя характарыстыкі сітуацый. Прататыпам магчымага свету выступае наш актуальны свет. Умовы ствараюць магчымасці і шэраг магчымых сусветаў, якія сумяшчаюцца з імі. Гэтыя сусветы могуць знаходзіцца бліжэй ці далей ад нашых мэтаў, спадзяванняў, жаданняў і г.д. Калі рэфэрэнцыяльны і выказаны свет супадаюць, мы маем рэаліс ці актуальную мадальнасць, у адваротным выпадку мы сутыкаемся з ірэалісам. Адлегласць паміж гэтымі двума сусветамі запаўняецца семантыкай мадальнасці. Менавіта таму, разважаючы пра ірэальнасць, ёсць сэнс узгадаць мадальнасць, але без атаясамлення адной з другой, бо не кожная мадальнасць

валодае статусам ірэальнасці, і не кожная ірэальная сітуацыя – мадальная. Аднак варта прызнаць, што ўсе значэнні ўскоснай мадальнасці звязаны з сітуацыямі, што не належаць рэальнаму свету.

Кожная мова па-свойму фіксуе гэтыя паняцці, дазваляючы бачыць (прагаворваць) адны катэгорыі і хаваючы іншыя. Для некаторых моў важна паказаць часавую і аспектуальную аднесенасць выказвання, для іншых гэтыя катэгорыі могуць прысутнічаць толькі на ўзроўні лексікі і не быць уключанымі ў граматыку. Усе гэтыя моўныя моманты непарыўна звязаны з кагнітыўнымі працэсамі, і можна доўга спрачацца пра суаднесенасць мовы і мыслення, займаючы пазіцыю прыхільнікаў гіпотэзы лінгвістычнай адноснасці або ўніверсальнай граматыкі, але так і не даць канчатковага адказу датычна прымату аднаго феномену над другім. Тым не менш вывучэнне анталагічна важных з’яў зоны ірэальнасці з пункту гледжання філасофіі і лінгвістыкі можа наблізіць нас да іх лепшага разумення.

Жаданні, намеры, спадзяванні, загады і мары – неад’емная частка жыцця, якая маніфестуе волевыяўленне суб’екта. Для таго каб іншыя дачыніліся пра іх, індывід ўжывае адпаведныя словы або граматычныя канструкцыі. Такія і падобныя да іх выказванні прынята ўключаць у семантычную зону волевыяўлення, якая ўтрымлівае адзінкі для азначэння волі суб’екта. Аднак для дакладнага ўяўлення, што варта/мэтазгодна ўключаць ў сферу волевыяўлення, дзе знаходзяцца яе межы, якія прыметы могуць лічыцца варыянтнымі і інварыянтнымі, трэба прааналізаваць сам феномен волі, што немагчыма без звароту да філасофскіх канцэпцый, якія разглядалі праблематыку волі.

Варта адзначыць, што тэма волі і валітыўнасці застаецца па сённяшні дзень спрэчнай, неадназначнай і не ўсімі прымальнай па прычыне немагчымасці правядзення эмпірычных даследаванняў у яе дачыненні. Не ўсе даследчыкі, аднак, пагаджаюцца з гэтым¹, прыводзячы дадзеныя на карысць магчымасці доследна фіксаваць пэўны «зрух», які выяўляецца ў эксперыментальна перад непасрэдным выкананнем адвольных рухаў.

Традыцыйна акт волі адыгрывае ролю моста паміж думкай і дзеяннем. У такім разуменні воля – гэта тое, што ініцыіруе дзеянні. Можна рашыцца ці мець намер выканаць дзеянне, аднак гэтыя рашэнні і намеры застаюцца ў галаве, пакуль не адбываецца адпаведнае дзеянне цела. Не ўсе нашы інтэнцыі знаходзяць фізічную рэалізацыю. У тэорыі дзеянняў важным аспектам выступае іх падзел на наўмысныя і ненаўмысныя (у англійскай тэрміналогіі *voluntary* і *involuntary*) і тыя ўмовы, якія аддзяляюць адны ад другіх. З іншага боку, пэўныя дзеянні набываюць характар аўтаматычных, выкананне якіх «не патрабуе» ад індывіда падключэння ментальных/валявых і інш. намаганняў. Менавіта з такімі дзеяннямі можа адбыцца збой, які праяўляецца ў так званых «памылковых» дзеяннях (*Fehlleistungen*). Упершыню апісаныя З. Фрэйдам, яны носяць розны характар і праяўляюцца

---

¹ Гл. напрыклад, артыкул J. Zhu „Understanding Volition”.

ў форме 1) *абмоўкі* (Versprechen); *аніскі*; *ачыткі* (Verlesen); *памылкі слыху* (Verhören); 2) *часовага забывання* (Vergessen), напрыклад імя або намеру; 3) *хавання* (Verlegen) і *губляння* (Verlieren) [1, с. 36–42]. Як бачна, першая група звязана з маўленнем/мовай, другая – з памяццю, трэцяя – з фізічнымі дзеяннямі. Такого кшталту феномены вельмі істотныя для разумення волі, бо яны ілюструюць зазор, што існуе паміж намерам і выкананнем дзеяння, які і запаўняецца воляй.

Калі індывід вырашае нешта зрабіць, то ўзнікае пытанне «надзейнасці выбару», г.зн. ці вызначаецца выбар яго воляй, ці ёсць яго рашэнне свабодным і, калі так, тады да якой ступені. Тут праяўляецца парадокс свабоды, які заключаны ў тым, што, практыкуючы так званую свабоду волі, мы часта «пазбаўляем» сябе свабоды дзейнічаць, магчыма, так, як нам бы хацелася, абіраючы, да прыкладу, «сацыяльна ўхвальнае» дзеянне замест найбольш прыемнага (напр., пайсці на працу, замест таго, каб застацца дома). Такі выбар – таксама ў нечым нашае жаданне, праўда, больш прыхаванае і не зусім цалкам усвядомленае, яно магло быць прадыктавана жаданнем адпавядаць чаканням соцыуму ці атрымаць заахвочванне.

Параўноўваючы моўнае аблічча сферы волевыяўлення, можна заўважыць несупадзенне аб'ёмаў значэнняў і колькасці намінаў адзінак, што ўжываюцца для яе абазначэння, у розных мовах. Так, у англійскай мове разводзяцца паняцці *volition* і *will*, і хаця яны выступаюць сінонімамі, паміж імі існуе пэўнае адрозненне: *free will* мае значэнне абсалютнай, аўтаномнай свабоды, а *volition* мае на ўвазе магчымасць выбару.

У беларускай мове дзвюм англійскім адзінкам адпавядае лексема *воля*, якая можа ўжывацца для перакладу як *volition*, так і *will*:

- 1) *of one's own volition* – на сваёй волі.
- 2) *God has willed it so.* – На тое была воля Бога.

У той жа час *volition* часта разумеецца і больш адпавядае беларускім адзінкам поля аптатыўнасці, якое ахоплівае семантыку жадання:

- 3) *She had spoken it without her own volition.* – Яна прамовіла гэта, сама таго не жадаючы.

Сам тэрмін «валітыўнасць» можна сустрэць пры разглядзе відаў мадальнасці або сутнасных характарыстык суб'екта-агенса, які выступае ў ролі прататыпа катэгорыі суб'екта, або канцэптуальных рысаў семантыкі акцыянальных дзеясловаў [2, с. 43]. У вызначэннях валітыўнасці асноўную ролю адыгрываюць фактары волі, намеру, а таксама суб'ектнасці і наяўнасці пэўнага дзеяння. Параўнаем: валітыўнасць – гэта «прадвызначанасць дзеяння свабодным выбарам суб'екта, актам яго волі» [3, с. 324]. Валітыўнасць – гэта «наяўнасць у суб'екта пэўнага намеру выканаць дадзенае дзеянне» [2, с. 43]. Даследчыкі, якія трактуюць валітыўнасць з пункту гледжання мадальнасці, могуць уключаць яе ў самую сферу мадальнасці або ў мадальна спалучаныя катэгорыі. Тыя, што вылучаюць валітыўнасць як асобны тып мадальнасці, вызначаюць яе як тую, «што перадае волю або намер моўцы ці ўдзельніка сітуацыі» [4, с. 30].

Вяртаючыся да ідэі магчымых сусветаў і пытання, чаму яны могуць быць важнымі пры разглядзе тэмы волевыяўлення, варта адзначыць, што кожнае з такіх выказванняў стварае паралельную рэальнасць, у якой індывід бачыць сябе з тымі якасцямі або аб'ектамі, якіх яму/ёй не стае, робіць тое, што не можа пакуль адбыцца з розных прычын у дадзенай рэальнасці, і няма сумневу, што без такіх лексічных і граматычных асаблівасцей мовы, якія даюць мажлівасць будаваць альтэрнатыўныя сусветы, наша камунікацыя была б значна бяднейшай і не такой займальнай.

ЛІТАРАТУРА

1. *Фрейд, З.* Введение в психоанализ: лекции / З. Фрейд. – М. : Наука, 1987. – 456 с.
2. *Болдырев, Н. Н.* Когнитивная лингвистика / Н. Н. Болдырев. – М. ; Берлин : Директ-Медиа, 2016. – 251с.
3. *Зельдович, Г. М.* Прагматика Грамматики / Г. М. Зельдович. – М. : Яз. слав. культур, 2012. – 643 с.
4. *Marin-Arrese, J. I.* Effective vs Epistemic Stance, and Subjectivity/Intersubjectivity in Political Discourse. A Case Study / J. I. Marin-Arrese // *Studies in English Modality: in honor of Frank Palmer.* – Bern, 2009. – P. 23–53.

В. М. Касцючык (Брэст)

МОЎНАЯ КАРЦІНА СВЕТУ БЕЛАРУСАЎ У ТВОРАХ УЛАДЗІМІРА ГНІЛАМЁДАВА: АСАБЛІВАСЦІ РЭПРЭЗЕНТАЦЫІ

Прыказкі ў кантэксце твораў Уладзіміра Гніламёдава дэманструюць нацыянальны каларыт таго рэгіёна, які пісьменнік выбраў у якасці аб'екта творчага ўвасаблення. Яны выступаюць яркімі складнікамі створанай пісьменнікам моўнай карціны свету, глыбока нацыянальнай па сваёй сутнасці.

Устойлівыя выслоўі з'яўляюцца захавальнікамі і каталізатарамі чалавечай думкі, інтэлектуальнай спадчыны нашага народа. Ужыванне іх у творах У. Гніламёдава мае мэтанакіраваны, абгрунтаваны характар: прыказкі бачацца выразнымі сродкамі дэкадзіравання народнай свядомасці, паказчыкамі нацыянальнай спецыфікі светаўспрымання:

– *Правільна! Гаспадаркі трэба трымацца! – пагадзіўся з ім Якаў Арыстархавіч. – Мы не гуртавыя людзі, мы самі па сабе.*

– *Ну так! – разважаў Лявон. – Калі ты не за сябе, то хто за цябе?* [1, с. 33].

– *А панскую зямлю абяцаў падзяліць, ды нешта не дзеліць! – запярэчыў Мішу Сяргей Сталетнік.*

– *Ну, не сакрэт, – зазначыў Мікіта, – новая мятла па-новому мяце* [1, с. 116].